

Litterære traverser

Av Per Christiansen

- Du skal vel til fjells i ferien, du og?
- Nei, det blir nok ikke til det. Danmark, tenker jeg. Ungene vil dit, vet du.
- Hvordan er det egentlig du lærer opp ungene dine, du da? Liker de ikke fjellet, eller?
- Joda, de synes fjellet er fint det. Hadde det bare ikke vært så bratt og så kaldt, så, sier de.

Påstår noenhver av oss og legger skylden på barna. Mens det egentlig er far eller mor sjøl som synes fjellene blir brattere og kaldere for hvert år. Stadig like interessante og utfordrende, men samtidig, et hakk mer uoverkommelige etter en ny vinter med altfor mye dvale. Synd, naturligvis, for heller ikke gammel kjærlighet til fjellet rustet så lett. Lysten til å oppleve vidda og toppene kan fortsatt til tider være sugende sterk. Ja, det fører nesten til at du setter deg ned og smører de gamle fjellstøvlene eller henter ned det morkne 11-millimertauet for å kveile det enda mer permanent.

Men i stedet har du en gammel velprøvd kur for å rå bot med savnet. Du kipper ut ei bok fra hylla og setter deg i godkroken. Den metoden kjenner du og vet at turen til fjells kan være enkel og grei den. Velkommen til fjells, hilser jeg meg selv, møtet er satt i de fjellbibliofiles ensomme forening!

Heldigvis er vi født såpass seint inn i denne fjellverden at boka er oppdaget for langt og lenge siden. Den norske boka rundt 350 år i 1993, og sjøl om akkurat denne første, feirede trykksaken ikke var noen fjellbok, kröp den norske bokfloraen tidlig nok til fjells til at vi i dag har mengder å velge og vrake i. Dessuten finnes det jo så mange andre språk og fjellkulturer, slik at traverseringen langsetter bokhyllene kan fortsette i det uendelige for den som tåler dansk og svensk og har lært litt fremmedlandsk.

Skal vi gå riktig langt tilbake i tid, må vi ty til skrifter som strever seg mot toppene langt tidligere enn de norske. Oversatt fra islandsk kan vi f.eks. lese i Snorre om fjellvandring tidlig i Harald Hårfagres streberske liv. Sammen med morbroren Guttorm og en stor hær dro Harald «nord om Gudbrandsdal og derfra nord over Dovrefjell». Turen tok ikke mer på kreftene enn at følget vel nede i bygda, som vel måtte være Oppdal, hadde styrke nok til å drepe alle menn og brenne alt som var av hus.

Flere konger traska nok i rikksamlerens fotefar over samme fjellet opp gjennom åra. Kongsemnet Håkon Magnussons ridetur er velkjent, det var han som rei etter ei rype «som flaug unna han; då vart han sjuk og fekk banesott og døydde der på fjellet». Før dette skjedde hadde Håkon utfordret Magnus Ber-

føtts kongsmakt. Denne kongen kledte seg kanskje i knappeste laget nedentil til å begi seg særlig opp i kalde fjellstrøk, men fikk til gjengjeld en sønn som skulle bli fjellkongen framfor noen andre. Kong Øysteins sælehus på Dovrefjell er historiens første fjellstuer, og kongen sjøl ble fjell-Norges første hytte- og ruteinspektør. Danskekongene var derimot fremmedgjorte, halvt motvillige gjester når de rullet over Dovreplatået i gullbeslåtte vogner et drøyt antall nedgangsår seinere. «Mand har altsaa aarsage at takke den Naadige Gud, som saa vel bevarede Deris Majesteter paa disse farlige Veje,» heter det i beretningen fra kong Christian 6. og dronning Sophies Norges-reise i 1733 etter at Vårstigen var unnagjort.

Det er naturligvis verken Kongesagaene eller Morkinskinna jeg griper til når kursen settes mot bakkroken og en «trip» i fjellbiblioteket. Men jeg overveier å plassere den nylig dyrekjøpte faksimileutgaven av håndskriftet fra den nevnte kongereisen. Her er mye fjell i tekst og bilder.

Ellers er vel den eldste egentlige fjellboka i hylla Bjerregaards «Fjeldeventyret» fra 1824, ei bok som i dag kan virke noe anstrengt morsom, men som sier endel om en gryende interesse for fjellet. Fra byene kom studenter og andre som ikke hadde slitt verre i sitt daglige arbeid enn at de orket å gå i bratte bakker. Bygdefolket så rart på disse folkene som karret seg frivillig til fjells uten verken ku eller ljå, men som i stedet noterte stev og folkemål, malte bud-eier i solnedgang, og samlet planter og småstein. En av pionerene, Christopher Hansteen, forteller i sin erindringsbok fra 1859, «Til fots til Bergen i 1821», at «mand ikke kunde begribe, at vi kunde gjort en saa lang og kostbar Reise uden at have noget Ærende».

Hansteen må vel forresten regnes som oppdageren av den norske fjellbefolknings enfoldighet og mangel på sivilisasjon. At de var «rare» i bymanns øyne, er slik ingen britisk oppdagelse, selv om et utall reiseskildringer fra Norge utgitt i Victoria-tidens England gjorde et stort nummer av å telle lopper i senge-fellen og kapptes i å avsløre tomrommet under de røde luene.

Francis M. Wyndham skrev i sin «Wild Life In the Fjelds of Norway» i 1861 (norsk utgave 1970) riktignok at «De norske bønder er prektige mennesker, men som alle andre har de sine svakheter, - først og fremst sommel og likesæle. Det må imidlertid godskrives dem at dette ikke skaper større vanskeligheter så lenge man bare har med en enkelt innfødt å gjøre. Men er de flere sammen, er det ofte uhyre vanskelig å bevege noen av dem til å gjøre noe annet enn det han har lyst til - når det passer ham.».

Wyndham var slett ikke av de mest respektløse. Det kan heller ikke sies om J.A. Lees og W.J. Clutterbuck som i 1882 ga ut den store klassikeren blant engelske Norges-beskrivelser, «Tre i Norge ved to av dem». Midt oppe i all selvironien ble det likevel endel spark til nordmannen også her. Som da tredje-mann, Esau, får besøk i fjell-leiren og forsøker seg på norsk med «Det er fint

vær i dag, har dere noen egg?» Det som da skjer, beskrives slik i boka: «Istedenfor å svare på det han blir spurt om, begynner da anføringen for stammen å øve tungen opp i en vidløftig gymnastikk, etter de barbariske forskrifter som språket har, og da Esau blir lei av å høre på pludderet, sier han: «Ja, ja, men har dere ikke egg?» Etter denne tale faller de innfødte fornærmet tilbake igjen i fullstendig taushet og blir stående og stirre i halvannen time. Omsider blir de utmattet av anstrengelsen og forsvinner igjen.»

Ikke videre snill, men kostelig, er også de to fornemme britenes skildring av nordmannen som spiser suppe med kniv, «heldigvis ikke mer enn 6 liter» (!). Morsomt naturligvis, men ikke særlig oppbyggelig for norsk nasjonal stolthet. Nei, da går vi heller til våre egne fjellbøker som det begynte å bli skikk på etter oppdagelsesferdene ovom fjellbandet fra midten av hundreåret, da det gamle syn på fjellet som noe gruvekkende stygt ble avløst av en nyvekket sans for det vakre i stupbratte linjer. J.A. Friis' «Til fjells i feriene» fra 1876 er ett godt eksempel, og her finner vi også mye solid motvekt til den store urbane ignoransen. Den norske fjellmannen var slett ikke dum. Hvordan klarte Halvor f.eks. å finne fram over fjellet i stummende mørke? Jo, han gikk til han hørte lyden av ei kubjelle, og da han kom innpå, tok han til å jage bjellekua. Og kua satte forskremt i vei nedover liene med horna pekende som ei kompassnål rakt mot setra der den hørte heime. Og Halvor hang i kurompa til skigarden rundt vollen var passert.

De fleste beretningene fra denne tida gjaldt naturligvis heller *oppstigninger* enn nedstigninger. Toppene skulle bestiges, og etterpå skulle bragden skildres i ord. Den Norske Turistforenings årbøker ble fra 1868 et egnet forum for å gjøre dåden kjent, med førstebestigerens suverene rett til å dramatisere litt ekstra. Her skrev Keilhau og Boeck, Emanuel Mohn, engelske William C. Slingsby og dansken Carl Hall om nervepirrende opplevelser i Jotunheimen. De to siste ga også med tiden ut bøker, og Slingsbys «Norway. The Northern Playground» (1904) er vel i dag den store klassikeren i norsk klatrelitteratur.

Denne tida med de mange jomfruelige topper og ubetrådte isøder var som skapt for skriveføre helter. Et år eller to ute i verdenskartets hvite flekker, så et halvt års rekapitulering ved skrivebordet. Forlagene og publikum ventet i spenning på neste bok fra det ukjente. De fleste nordmenn med pionære ambisjoner siktet seg nokså horisontalt inn mot den store berømmelsen, mot Polhav og antarktiske vidder. Men Grønland på tvers er ingen lavlandstur; flat er heller ikke løypa inn mot Sørpolen. Så både Nansen og Amundsen skrev fjellbøker de, sjøl om de iblant valgte ruter i knapp høyde over havet.

For meg flyter fjell- og polarbøker sammen i én og samme sjanger. De står og butter mot hverandre som skruis i hylla og byr på de samme fristelsene. Jeg tror det begynte med Nansen. En martnasdag tidlig på 1970-tallet fant jeg førsteutgaven av «Fram over Polhavet» i en usortert kasse hos Lions på Torvet.

På spørsmål om pris, ble verket, tydelig på noe sviktende grunnlag vurdert som «to alminnelige, litt tykke, grønne bøker». Så forlangende ble overraskende nok ikke på mer enn 15 kroner, noe jeg slengte på bordet fortere enn svint i frykt for at fadeseen skulle bli oppdaget. Med en sommerjobb til skarve 11 kroner timen, sa jeg ikke nei takk til et lite kupp.

Siden har polarklassikerne kostet meg mer. Slit har det også kostet å slepe seg hit og dit med Nansen, men til gjengjeld få nyte jubelbruset langs kysten og damenes lange blikk på Karl Johan. Jeg har lidd med Oates og Prestrud, sørget og grått med Hjalmar Johansen, og fyrt litt ekstra på peisen da Shackleton nærmet seg de ekstreme breddegrader i «Farthest South». Jeg har vært betatt av heltemotet til Wilson og Scott, og merket patriotiske dunk i brystet for Carsten Borchgrevink, Eivind Astrup og Otto Sverdrup - før hylletraversen har fortsatt i avslappende tinderangler. Ikke minst med C.W. Rubenson og Peter Wessel Zapffe, to av flere humorister som tindespporten på en så merkelig måte har frembragt.

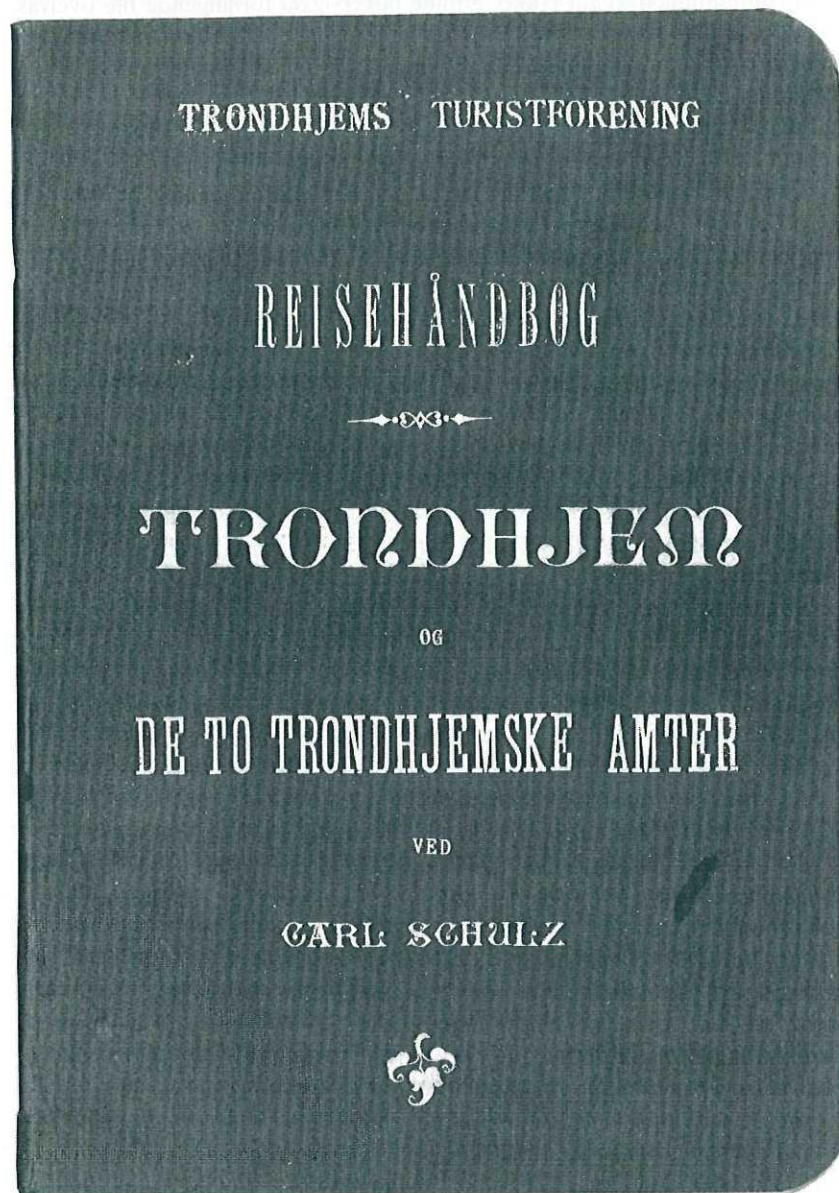
Rubenson fikk aldri noen egen tind, men ga sitt navn til en liten grop han engang forsmelig falt ned i på Heimdalshø. Zapffe skrev seg inn i norsk fjellhistorie en rekke artikler, bl.a. i DNTs årbøker, der utallige dyrebare avsnitt fremstår som evige gleder. Som denne forklaringen med livet blant toppene:

«Men hensigten, spør folket, meningen, maalet? Der er ingen hensigt, der er intet maal. Tindespporten er meningsløs som selve livet, - derfor kan dens trolddom aldrig dø. En dag - naar det som hadde maal og hensigt og mening ligger som høstens halm, da staar der støtter i din erindring og lyser med uslukkelig glans. Ved dem skal du vite, naar du staar ved din sidste varde, at du har drukket en jorddag ind».

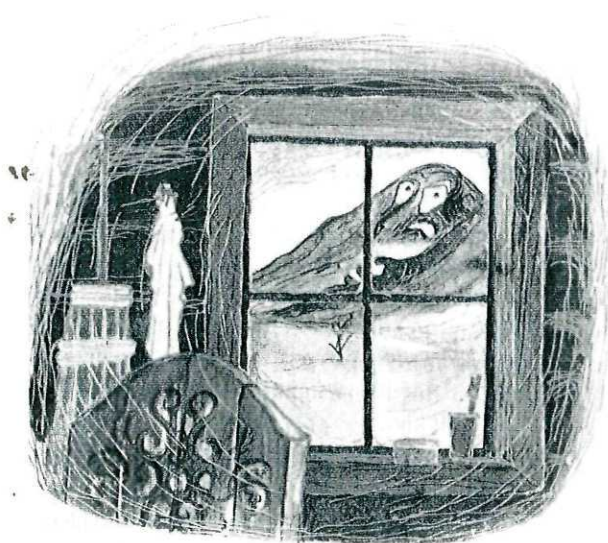
Men ofte fikk filosofen hvile, mens humoristen løp løpsk. I «Paa gummisko i Troms fylke» (DNT 1928) skriver han f.eks. dette om Snekkollen på Senja:

«I et eneste lodret stup falder den [Snekkollen] ned til gaardene ved fjordbunden. En av indbyggerne fortæller, at han kan se toppen gennem skorstenspipen i sommerfjøsset. Ved befarung viste det sig ogsaa at han slet ikke overdrev - nævneverdig. Da vi kom frem paa kanten var endel kvinder beskæftiget med at ta ind torv paa fjordens syd-side. De opløftet alle et stort skrik, og den ene styrtet hen bak torvsjæen hvor hun kastet op som en messegutt og i længere tid blev liggende som livløs. Selv efter at vi hadde forlat toppen, lot hun sig ikke bevæge til at komme frem. Saa det var ikke frit for, at der var eksponert.»

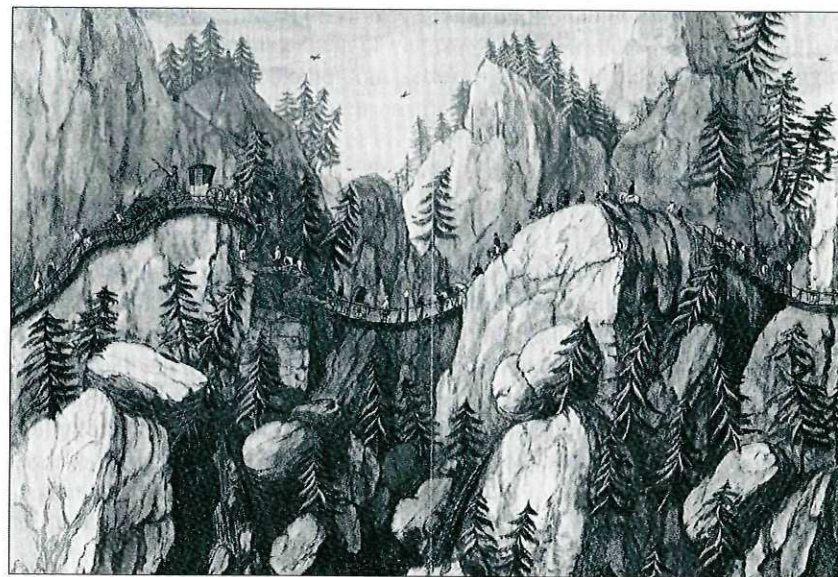
Fortsatt skrives mange av fjellbøkene etter bragder i høye fjell eller i lave temperaturer. Og tonen kan ofte bli i barskeste laget, uten verken lun humor eller innfølelse i landskapet. Vi kjøper og leser jo lell, men tenker iblant at *prestasjonen* blir så viktig at naturen kommer i bakgrunnen hos forfatteren. Men heldigvis finnes det dem som skriver bøker om fjellet uten at de trenger å kon-

Et tidlig høydepunkt i trøndersk turlitteratur, Carl Schulz' reisehåndbok for Trøndelag, utgitt av Trondhjems Turistforening i 1889 og i 1893.

«Det var engang jeg kikket forskremt ut av setervinduet for å se etter om Trollhetta vilde hive stein ned på meg», skriver Roar Ydse i artikkelen «Inne i Trollheimen» i boka «Veg og varde» fra 1943. Forfatterens egen tegning.

Vårstigen, fremstilt av Jacob Fosie som var med som tegner på kong Christian 6.s store norgesreise i 1733.

kurrere med det. Det rolige fjellandskapet har også sine talsmenn (ja, det er nok dessverre slik at de fleste er *menn*). Vilhelm Møller var en av de smålåtne vandrerne, Peder W. Cappelén en annen. De brukte sjelden store ord, men etterlot seg litteratur av format.

«Jeg gjør en sving mot noen store myrer for å høre fjellets egen lyd - heiloens sang. Og idag er jeg heldig, dumper opp i et helt kull; de unge fuglene er ennå uskreimte og kommer tett innpå. De synger så hele kroppen blir stående i luften; de binder årstidene sammen», heter det i ei av Cappelens vakre stemningsbøker, «Vandringer» fra 1968.

Fjellbeskrivelse har ofte gitt gode litterære resultater. Men hva med de rene litterære sjangerne, skjønnlitteraturen og lyrikken, hvilken plass har fjellet der? Tja, vi har jo klassikere som «Peer Gynt» og «Brand». Men Peers berømte skrøne om bukkerittet fra Besseggen og snøraset som til slutt gjør ende på Brand, kvalifiserer neppe til en plass blant fjellbøkene. Heller ikke Bjørnsens «Arne» til tross for den vidunderlig vakre innledningen, «Enn om vi klædde fjellet...». Derimot foregår det aller meste av handlingen i Johan Falkbergets romaner godt ovenfor barskogsgrensa, om enn ikke i en like uberørt natur som vi fjellbibliofile helst vil lese oss inn i. Ved siden av Falkberget har Trøndelag også fostret to andre av de mest utpregede fjell-forfatterne i Norge, oppdalingene Inge Krokann og Ola Setrom. Sammen kan de varte opp med en serie titler som i seg sjøl gir en god fornemmelse av det vi er ute etter: Krokanns romaner «I Dovre Sno» og «Gjennom Fonna», Setroms diktsamlinger «Nordan under Fjellom» og «Den Solbrune Garden».

*Solgull ligg
over fjella vide
strålaann drøymmer
i tjønnonn blide.
Fossen durar
og dogga skjelv -.*

Få av vår tids forfattere fristes på samme måte opp i fjellet. Og når det skjer, er det helst i små glimt i et større handlingslandskap, som i Finn Alnæs' «Gemini» og i Knut Faldbakkens «Bryllupsreisen» for å ta to, svært ulike eksempler. Fjellet som hovedtema møter vi oftere i lyrikken, der Paal-Helge Haugen er en av dem som har tatt opp arven etter Vinje, Aukrust og Setrom, bl.a. med den fine diktsamlinga «Vidda». Olav Aukrust samlet all sin hyllest til fjellet i diktet, «Fjell-Noreg», mens Vinje kunne ta for seg en enkelt topp og la seg beruse av synet:

*Den Tind som vene Brura er aa sjaa,
den liggjer der med kvite Kaapa paa.
Det fine Slør slær Krull fyr lette Vind,
nei sjaa, nei sjaa den Glitretind!*

Men noe som nettopp vi fjellentusiastene i lenestol vet, er at fjellet ikke bare er berusende skjønnhet og poesi. Men også slit og møye. Flere har også skrevet om den siden av saken.

*Steine, Steine,
mühde Beine.
Aussicht keine,
Heinrich Heine.*

Slik skrev den store tyske romantikeren seg engang inn i ei hyttebok på en fjelltopp i Harz, i et mismodig og sjeldent lite høystemt øyeblikk til ham å være. *Hyttebok*, kaller vi det, slike bøker man skriver navnet sitt i, samt noen linjer som takk for oppholdet. Og ofte er det sånn at den eneste boka på hytta er nettopp denne såvidt påbegynte bladbunken i plastomslag med minner om god mat og deilig vær. Bra lesestoff kanskje, dersom en er gått lei av ukebladene fra 1972, 1978 og 1981 eller av stabelen med «Det Beste» i skapet. Slike trykksaker som blir liggende igjen fordi de ikke egner seg til opptenning og av den grunn utgjør hoveddelen av norsk hyttelektyre. Mens hytta utstyres med husflidsgardiner, treskurd og kobber, tar mange letttere på det åndelige innholdet bak tømmerveggene. Andre tenker annerledes, at hytta er et sted for sjelsliv og tanke, et sted man endelig har tid til å lese.

For meg er bokhylla noe av det beste med hytta. I en temmelig skjev vegg-hylle, som sikret meg en vaklevoren Meget i sløyd i 5. klasse, pleier jeg «hyttebiblioteket» så godt jeg kan. Her havner ikke hva som helst, og den boka som en gang iblant er med i sekken, er valgt ut med omhu. De skal tåle å bli brukt om og om igjen, de bøkene som settes i det gamle blåmalte, formtrefylte sløydarbeidet. Gjærevolls/Jørgensens fjellflora er et godt eksempel, Roar Tønseths «Hytter og strandstuer» er en annen favoritt, mens en Fakkelt-utgave av Zapffes «Barske glæder» og ei lita bok med kjente norske dikt er noe av det mest leste hos meg.

Den lokale bygdeboka hører også med, og slik er det på samme måte hjemme; vi vil gjerne omgis av noe nært også i bokveien. Men hvordan er tilfanget egentlig på litteratur fra den trønderske fjellheimen? Ikke særlig stort må en kunne si, sammenlignet med hva som er blitt Jotunheimen til del i hvert fall. Men praktbøkene om Trollheimen og Syllan rettet i løpet av 1980-tallet opp noe av skjevheten. Og så har vi jo TTs årbøker da, som begynner å nærme seg en hyllemeter siden starten i 1888. Som den lokale klassikeren vil vi likevel utpeke Carl Schulz' «Reisehåndbog over Trondhjem og de to trondhjemske amter», ei lita bok som første gang kom i 1889, mens 2. utgaven feirer 100-årsjubileum i 1993. Jeg har hatt mitt eksemplar i 18 år og brukt den så forsiktig jeg kan. Likevel er den nok blitt noe preget av bruk, for Schulz frister med så mye. Ja hele boka er interessant kulturhistorie i dag, et viktig dokument om en annen tid. Endel er unektelig av det kuriøse slaget, f.eks. reisetips som får oss

til å trekke på smilebåndet.

«Hver aften skal man - enten strømpene er våde eller ei - sørge for at tørre dem ved peisen. Om morgenen knuvler man dem godt mellom hendene, banker dem godt ud mod en væg eller lign., vrænger dem og gjentager samme operation, og man kan gå lange tider med samme par strømp, uden at de behøver at vaskes.»

Utover strømpene er Schulz' beskrivelse av hele klesdragten og utstyret for øvrig et studium verdt. Her inngår bl.a. filthatt med stormsnor, en vest med ullfôr, morgensko i skinn, en bomullsparaply og for damer en glatt ullkjole uten plisséer. Godt kjent for mange er nok tipset om en «liden drikkeskilling» til seterjenten - og ikke minst «særlige vink for kvindelige turister».

«I almindelighed kan man sige, at kvindelige turister er høist uhensigtsmæssigt udstyrede. De har derfor i regelen ikke den hygge og fornøielse af sine fodture, som de kunde have.

Hvorvidt er det rådeligt, at lade damer alene begive sig ud på turistfærder? Bedst var det, om de havde en øvet, ældre turist med sig - helst en slægtning. En yngre, som fjeldvandrer uøvet herre gjør ofte mere ugagn end gagn».

Og som et siste vink:

«Damer må heller ikke glemme 1/2 fl. kognac (kanskje lidt nafta på et glas) og lidt citrondrops».

Men vi har ingen grunn til å hovre over det vi kanskje oppfatter som upraktiske råd. Carl Schulz og hans samtids fjellvenner viste en energi og et pågangsmot som får oss makelige til å skjemmes av vårt manglende ork. Les f.eks. beskrivelsen av den korteste ruten fra Trondheim til Trollheimen, med jernbane til Hovin og derfra videre til fots, 35 km via Løvåsen og Skåra til Grut i Meldal, med ferje over Orkla til Å, videre 7 km til Grindal og seterveien til Jøldal. Og det er jo der vi starter våre turer i dag.

Etter dette kan en jo lese om hvordan man kom seg til Nedalen i gamle dager. Og da kan det hende at lysten til en fjelltur begynner å melde seg likevel. Når vi kjenner etter, skulle vi nok klare en helgatur også i løpet av denne sommeren. Såfremt bilen orker bakkene opp til Gråhaugen eller de mange milene til Nedalshytta. Og så ungene da...

Og når vi pakker sekken med schulzk flid etter den moderne «må med»-lista, plusser vi på med det viktigste av alt - vi tar med ei bok på lasset.

Blåhøa

*Og når sløre mjukt og blått
legg seg um lende, flatt og flått
så vet eg nå feger enn fagert slør
ei kron tå bre - is som lyse og glør
- Eg kjenne deg vel, du Blåhø.*

*Du står der med høgrest nakke
med smil i auom blå -
han verme meg, smilen frå auom dinom
um eg er langt ifrå.
Når blomstran be i deld og djup
og åinn sukka i hól og glup
da kjenne eg inni bringom en skjelv
da høre eg duren frå foss og elv
-- Eg stunda kvar kveld mot Blåhø.*

Ola Setrom

